

Петар М. МАТИЋ*

Институт за политичке студије, Београд

Марко Р. МИЈАТОВИЋ**

ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ, 17. ДЕЦЕМБАР 2023. ГОДИНЕ

Апстракт: Циљ овог рада је анализа локалних избора у Републици Србији, који су се, упоредо са ванредним, националним парламентарним и покрајинским изборима у Војводини, одржали у 66 градова, општина и градских општина у централној Србији. Наведени локални избори су у највећој мери одржани на иницијативу владајуће партије – СНС и расписани су подношењем превременим оставкама локалних руководства, и то – у Београду под јаким притиском већег дела опозиционе јавности, а у другим локалним самоуправама вероватно инерцијом за постицањем што бољег резултата владајућег СНС у срединама где се добар резултат и очекивао. И ови избори били су прилика за одмеравање политичких снага странака власти и опозиције са националног нивоа, мањинских странака, као и група грађана и локалних покрета. Изузетна политичка динамика у Србији показана је и на овим изборима, а њихов пуни расцвет није постигнут ни месецима након њиховог одржавања, већ је и овај циклус био увод у нове политичке напетости и додатну поларизацију, пре свега у главном граду, Београду.

Кључне речи: локални избори, политичке странке, групе грађана, локално представљање, локалне коалиције.

ДЕТЕРМИНАНТЕ ЛОКАЛНИХ ИЗБОРА

Локални избори су политички процес успостављања представничког тела и власти у локалним заједницама (Касаповић 2004: 61). Они одређују политичко представљање и артикулишу и агрегирају политичке интересе на локалном нивоу (Матић 2012: 33) Хијерархијски су подређени националним изборима, сходно свакој појединачној државној политичкој архитектури и изборима за друге нивое власти које се налазе између општина и градова и државе (федералних јединица, покрајина, региона, или пак неких других форми организације власти на средњем нивоу). Па ипак, локални и избори за више нивое власти деле иста структурна, процесна и садржајна обележја (Касаповић 2003: 33), а очигледна подређеност локалних избора не значи да су они без политичког значаја или да се одржавају у неполитичким условима (Касаповић 2004: 65). Та подређеност условљена је како формалним

* Научни сарадник, pmatic75@gmail.com

** Доктор политичких наука, markomijatovic78@gmail.com

претпоставкама, које одређују домете локалне самоуправе у политичком систему, али и зависношћу локалних одбора од својих партијских централа. Управо супротно, и локални, као и национални, избори расписују се у одређеним временским интервалима, остављајући могућност за смењивост власти, што је основни постулат демократских, представничких избора (Тадић 1995: 96). Уједно, локални избори су испуњени важним садржајима који се односе на појединачне локалне заједнице, са нарочитим значајем за грађане локалних средина и политичких партија, односно непартијских политичких актера које пледирају на локалну политичку власт (Мијатовић 2016: 65–66). Та испуњеност локалним садржајима умногоме зависи и од термина њиховог одржавања. Када се локални избори одржавају паралелно са парламентарним, тада ће у кампањама бити заступљене и доминанте теме на националном нивоу, док ће у ситуацији када су они раздвојени бити присутније пледирање за политике карактеристичне за локалне политичке арене (Мајић 2020: 211–222).

Грађани ће на локалним изборима гласати и опредељивати се између понуђених програма политичких актера, неретко уз рефлексију на националне политичке констелације, док ће политички актери, пре свих политичке странке, које кроз своје основне функције изражавања – изношења ставова и захтева, њиховог преношења и притиска са циљем њиховог остваривања; каналисања – усмеравања политичког деловања у условима представничке демократије и општег права гласа, односно комуникације – агрегације комуникације у политичком систему (Sartori 2002: 57), доминантно утицати на формулисање политике, кроз политичко такмичење, како на националном тако и на локалном нивоу (Касаповић 2003: 201). Кроз предизборну кампању оне ангажују своје чланство, анимирају симпатизере, привлаче бираче, како би ушли у локална представничка тела у којима би сами или у коалицији вршили власт и спроводили свој програм у датом мандатном периоду, и на дужи рок изражавати у јавности своје ставове, снагу и утицај, што све, у случају политичких странака са националног нивоа, може повољно утицати и на њихов резултат на вишим нивоима власти (Лалић 2004: 107–108).

На локалним изборима, показали су ранији изборни циклуси локалних избора у Србији, важна је улога група грађана и локалних покрета, тако да и оне остварују одређен утицај на локалну политику и локалне изборе. Групе грађана јесу, још од поновног успостављања вишестраначког система у Србији, важан фактор локалне политике (освајајући до десетине гласова). Познато је да групе грађана могу бити аутохтони политички покрети у појединим локалним срединама који немају жељу (а понекад и капацитет – строги услови регистрације политичких странака и цензусни праг који треба прећи за улазак у Народну скупштину) да прерасту у националну политичку опцију. То значи да постојање група грађана може означити и неку врсту критичности и неповерења према националним политичким странкама, али и лакшу могућност појединцима да остваре своје пасивно бирачко право, јер на локалним изборима страначка припадност не игра тако важну улогу као на националном нивоу (Brezovšek, Naček, Kukovič 2016: 264–266). Истовремено, групе грађана могу бити и „продужена рука“ странака са националног нивоа, којима се жели остварити одређена политичка корист (групе грађана формиране од стране власти могу одвлачити бираче од опозиционих партија, док оне групе грађана које имају везу са опозиционим странкама могу проширити гласачку базу опозиционих

бирача). Уједно, гласови и мандати које су групе грађана освојиле од успостављања вишестраначја до данас показују да грађани не гласају унисоно, и да се не опредељују искључиво за националне политичке странке на локалним изборима, већ да истакнути појединци могу имати значајну улогу у локалном политичком животу и грађани им могу дати своје поверење (Јовановић, Матић 2020: 714).

Иначе, као тема у политикологији локални избори јављају се са све већим интересовањем за локалну самоуправу у Европи, који настаје са кризом тзв. државе благостања, али и спуштањем све већих овлашћења на локални ниво власти. Те тенденције условљене су процесом глобализације, који је удаљио елите од грађана и довео у питање легитимитет укупног политичког одлучивања, стварајући простор за релегитимизацију политике кроз нивое власти који су по својој природи најближи грађанима (Мировић, Матић 2007: 104).

Приступи локалним изборима варирају од њиховог потпуног занемаривања „као пуког одсјаја националних избора“ па све до њихове глорификације „као потпуно аутономног процеса“. У свом приступу настојаћемо да задржимо еквидистанцу између ових крајности и да се уз пуно уважавање односимо према локалним изборима као аутономном процесу сваке посебне локалне средине, са одређеним, мањим или већим, утицајем са националног нивоа (Мијатовић 2016: 24–26). Тај утицај неретко може водити пресликавању предизборних и постизборних коалиција са централног на локални ниво (Стојановић 2022).

Сумарно, основне координате сваких конкретних локалних избора односе се на друштвено – политички контекст избора, актуелно изборно законодавство, односно изборна правила (начин избора и трансформације гласова у мандате и др.), политичке актере избора (партијски и/или непартијски актери, самостални или коалициони наступ и др.), те коначно на резултате и политичке последице избора кроз формирање нових локалних власти.

Дигресија која се на то односи говори и да се стање локалне демократије може умногоме одредити на основу квалитета локалних избора који дају важне податке и индикаторе о њеном стању у свакој појединачној земљи, и то кроз – висину партиципације грађана, обим конкуренције за седишта у локалним парламентима, улогу непартијских актера (група грађана и локалних покрета), мањих партија и др. (Rallings, Thrasher 1997: 9). Наравно, квалитет избора није једини индикатор (други формални и неформални облици партиципације, референдуми, народне иницијативе, делиберативни форуми и сл.), али с обзиром да су избори само средиште и срце демократије, они су свакако најважнији показатељ достигнутог степена демократије и на локалном нивоу.

У складу са горе наведеним, овај рад ће покушати да одговори на више истраживачких питања: какве су националне политичке констелације чиниле контекст локалних избора у Србији, 2023. године, истовремено одржаних са ванредним парламентарним изборима; питање инфраструктуре и заступљености власти и опозиције на локалним изборима, као и њихове предизборне стратегије и круга њихових политичких савезника; питање каква је улога и значај група грађана и локалних покрета на овом циклусу избора и, коначно, како су формиране локалне власти и које су биле прве политичке импликације локалних избора?

Аутори се у раду руководе анализом званичних резултата локалних избора, како би се утврдила одређена одступања и сличности са ширим, националним изборима, као и шири друштвено-политички контекст и процес формирања локалних институција. Такође, у уводном поглављу, користи се теоријски метод како би се истакао значај локалних избора, извршио преглед литературе и представиле основне претпоставке везане за избор локалних органа власти.

ДРУШТВЕНО – ПОЛИТИЧКИ КОНТЕКСТ ИЗБОРА

Након избора 2022. године формирана је нова-стара Влада (тзв. трећа Влада Ане Брнабић), чију су окосницу чинили СНС (Српска напредна странка) и СПС (Социјалистичка партија Србије), као и мање странке СДПС (Социјалдемократска партија Србије), ПУПС (Партија уједињених пензионера Србије), ЈС (Јединствена Србија), уз мањинске СВМ (Савез војвођанских Мађара) и СПП (Странка правде и помирења). Надмоћну већину странака на власти није пратила комотна већина у граду Београду, где је опозиција успела да освоји 70.000 гласова више у збиру на градским изборима 2022. године, али то није преточено у јасну одборничку већину. Однос снага у Скупштини града Београда која броји 110 чланова био је 56-54 у корист коалиције СНС и СПС. Насупрот њима стајала је хетерогена опозиција (Уједињени за победу Београда – ССП, НС, ДС, „Морамо – за добар град – Не даймо Београд – Акција – Еколошки устанак – Ђута – платформа Солидарност – Форум Рома Србије“, коалиција НАДА коју су чинили ДСС (Демократска странка Србије) и ПОКС (Покрет за обнову Краљевине Србије), као и Двери и Заветници – ССЗ). Владајућа коалиција додатно је појачана са једним „пребегом“ са листе коалиције НАДА (НДСС-ПОКС) који је дао подршку новој већини, а доцније и приступио СНС, што је након неколико месеци био случај са још два одборника ССЗ. За новог градоначелника изабран је А. Шапић (СНС) (даље у тексту ће се користити скраћенице везане за имена политичких партија, како би текст био мање оптерећен пуним називима).

Нарасле напетости у главном граду Србије привремено су окончане сусретом председника Србије и СНС А. Вучића и лидера водеће опозиционе странке ССП Д. Ђиласа осам дана након националних и локалних избора у Београду, 11. априла 2022. године. На сусрету је начелно договорено да се, у циљу смиривања друштвених тензија пре свега у главном граду, одрже нови избори у Београду у року од шест до дванаест месеци.

Услед надмоћне позиције власти на републичком нивоу до испуњавања договора и поновног расписивања београдских избора од стране власти није дошло, па ипак, после двогодишње паузе, опозиционе странке (које су већински бојкотовали парламентарне и локалне изборе 2020. године) поново су биле присутне у парламенту што је, уз одређене тензије, допринело развијању демократског дијалога о важним друштвеним питањима. Уз неизбежно питање дијалога Београда и Приштине, ту су биле и актуелне теме економије, борбе против криминала, корупције, обезбеђивање услова за демократске изборе, пре свих побољшања медијских услова, и других актуелних тема.

Врхунац друштвених тензија наступио је у почетком маја 2023. године када су након два масовна убиства, у Основној школи Владислав Рибникар у Београду, као и дан касније у селима Дубона и Мало Орашје поред Младеновца, покренуте спонтане масовне демонстрације у Београду. Убрзо су демонстрантима придружили представници опозиционих, пре свих проевропских странака чији су лидери почели да се појављују на протестима (ССП, ДС, ЗЛФ, Еколошки устанак и др.), док су десне опозиционе странке (НС, НДСС и Двери) биле резервисаније, позвавши своје присталице да по свом нахођењу учествују или не учествују у протестима, без присуства страначких функционера.

Протести који су добили име „Србија против насиља“ одржавали су се сваког петка, потом петка или суботе, и током маја и јуна су нарастали по броју учесника. Основни захтеви били су смена министра унутрашњих послова, директора БИА, те значајне промене у погледу медијске легислативе и праксе (пре свега у погледу рада две телевизије склоне властима – ТВ Пинк и Хепи ТВ), условљеним трагичним догађањима са почетка маја 2023. године. Протестне шетње кулминирале су крајем маја и почетком јуна 2023. године када се на њима појављивало од 80 до 100 хиљада људи и када су се прошириле и на десетине градова широм Србије.

Као одговор на новонасталу ситуацију председник и Влада Србије одлучили су се за конкретне мере одузимања, односно добровољног предавања непријављеног наоружања од стране грађана и пооштравање политике безбедности, поготово школских објеката. Политички, водећа владајућа СНС покушава са организовањем контра-митинга под слоганом „Србија наде“, уз подршку СПС и других странака власти и високе госте из Републике Српске и Црне Горе, али и довођењем људи из целе Србије. Тзв. контрамитинг СНС није успео да остави јачи утисак, јер се на њему окупило неколико десетина хиљада људи, али свакако мање од броја људи који су се тих седмица окупили на митинзима које је предводила опозиција под геслом „Србија против насиља“. Из владајућих кругова стизале су амбивалентне поруке, на које су из опозиције долазили још амбивалентнији одговори. Позиви на дијалог од стране власти опозиција је одбијала, као и предлог за најављено евентуално расписивање ванредних парламентарних и београдских избора у септембру 2023. године.

Летњи месеци донели су извештај замор и пад броја демонстраната на шетњама „Србије против насиља“. Ни први дани септембра нису донели бољу ситуацију, тако да је отворен пут некој врсти компромиса власти и опозиције да се на захтев опозиције од стране власти одговори позитивно, тј. да се до краја 2023. одрже и парламентарни и београдски избори, али и покрајински избори у Војводини, као и превремене локални избори у још 65 градова, општина и градских општина. Окупљања под геслом „Србија против насиља“ обустављена су након 27 окупљања, а избори су заказани за 17. децембар 2023. године.

Политичка динамика у погледу потреса у политичким партијама, формирања нових политичких савеза, фузије политичких партија, промене преференци у погледу политичке сарадње нису јењавале. Као најмаркантније су се издвојиле: формирање коалиције „Србија против насиља“ чију су окосницу чиниле партије које су изашле на парламентарне и локалне изборе 2022. године одвојено – ССП и ДС из

„Уједињених за победу Србије“, те ЗЛФ, Заједно, Еколошки устанак из коалиције „Морамо – за добар град – Не даavimo Београд – Акција – Еколошки устанак – Бута – платформа Солидарност – Форум Рома Србије“; формирање наведеног политичког савеза довело је до лома у Народној странци која се поделила на два крила, и чији је потпредседник М. Алексић одвојио Народни покрет Србије, док је НС В. Јеремића екстремизовала своје ставове у праву тзв. суверенистичких позиција и наставила са самосталним политичким наступом у правцу наглашеније десније политике; коалиција НАДА – НДСС и ПОКС јавно се, по први пут, декларисала да је отворена за послеизборну сарадњу са странкама проевропске опозиције „Србије против насиља“ што је до тада резолутно одбијала; са СНС се фузионише странка Боља Србија, из редова ПОКС настаје нова странка – Ново лице Србије, а из опозиционог тabora у предвечерје расписивања републичких и локалних избора за 17. децембар 2023. године у коалицију са СНС улази Здрава Србија М. Стаматовића. Коначно, за разлику од проевропског блока партија окупљених у „Србији против насиља“, до договора око заједничког наступа десних опција није дошло, већ су они наступили у неколико колона – НАДА – НДСС, ПОКС; Национално окупљање, Државотворна снага – Заветници, Двери; а самостално је наступила НС.

ИЗБОРНО ЗАКОНОДАВСТВО У ОБЛАСТИ ЛОКАЛНИХ ИЗБОРА

Нормативни оквир за локалне изборе 2023. године није се разликовао од ванредног циклуса за 14 градова и општина у априлу 2022. године, а који су одржани по доношењу „јединственог“ Закона о локалним изборима уочи тих избора (Службени гласник 14/2022). Основни постулати тога закона су да се избори одржавају пропорционалним системом са јединицом локалне самоуправе (градом, општином и градском општином) као једном изборном јединицом, са затвореним кандидатским листама. Изборни цензус је 3% (члан 61. Закона о локалним изборима), а мандати се деле Д Онтовом методом (Члан 62). Сви мандати се распоређују према редоследу на изборној листи, а у случају престанка мандата одборника изабраних на коалиционим листама замењује га члан исте политичке странке (члан 73.).

Уз то, на изборним листама захтева се заступљеност „мање заступљеног пола“ у уделу од 40 одсто, уз прецизну спецификацију да „на пет одборничких кандидата морају бити два кандидата оног пола који мање је заступљен на листи“ (члан 41). Такође, одредба о томе када треба да се распишу локални избори, гласи „да се локални избори морају расписати најраније 120 дана, а најкасније 45 дана пре истека одборничког мандата“ (члан 35).

Посебну привилегију по Закону имају странке националних мањина, као и њихове коалиције. Странке националних мањина су оне странке за коју је изборна комисија утврдила да је њен основни циљ заступање и заштита интереса националне мањине, као и унапређење права припадника националне мањине у складу са међународним правним стандардима, о чему се доноси посебна одлука изборне комисије, а која се по питању може консултовати и са Националним саветом за националне мањине (члан 75). Странке националних мањина су додатно фаворизоване

на изборима на начин да се листама странака или коалиција националних мањина које су добиле мање од 3% гласова, изборни скор, односно изборни количници повећавају за 35% (члан 78. Закона).

Поред раније наведених одредби, новим Законом су модификовани услови, у односу на претходни Закон из 2011. године, за кандидатуру за одборничке листе. Уместо ранијег решења да је за једног одборничког кандидата потребно 30 потписа, а у општинама са мање од 20.000 бирача 200 потписа, сада је направљена скала која донекле поопштрава услов за кандидовање. Наиме, према члану 43. Закона, за локалне самоуправе до 20.000 бирача потребно је 200 потписа бирача за кандидатску листу; за оне које имају до 30.000 бирача потребно је 300 потписа, за оне локалне самоуправе до 50.000 бирача потребно је 500 потписа, где је до 70.000 бирача потребно је 600 бирача, за оне локалне самоуправе до 100.000 бирача, потребно је 800 потписа, за локалне самоуправе до 500.000 бирача потребно је 1.000 потписа. За локалне самоуправе са више од 500.000 бирача (у ствари само за градске изборе у Београду) потребно је 3000 потписа бирача. Самим тим, у већим локалним самоуправама су се поопштрили услови за кандидовање за одборничке листе, па је за листу града Београда (са минимално трећином попуњених кандидатских места) раније било потребно 1.100 потписа бирача, а од 2022. године 3.000 бирача. Чланом 77. Закона прописано је да се мањинске листе могу прогласити са половином прикупљених потписа бирача, према споразуму из члана 43. Закона, у односу на странке већинског народа.

Интересантно је нагласити да ови избори нису били редовни, већ ванредни (фактички седам или осам месеци пре истека мандата), и да су били иницирани оставкама локалних руководства, вероватно иницираним из централе СНС у Београду и њених коалиционих партнера. Чести су били гласови да се водећи, владајући, СНС на овај корак определио само у срединама у којима је био потпуно сигуран у изборну победу, за разлику од града Београда.

АКТЕРИ И КАМПАЊА

На локалним изборима у 66 градова, општина и градских општина расписаних почетком новембра 2023. године (Одлука о расписивању избора за скупштине градова и скупштина општина у Републици Србији, Службени гласник бр. 95/23 од 1. новембра 2023. године), а одржаним 17. децембра 2023. године, бирано је 2509 одборника скупштина градова, општина и градских општина. На њима су узеле учешћа водеће странке са националног нивоа, како оне из актуелне власти тако и из опозиције, мањинске странке, као и групе грађана и локални покрети. Избори су одржани у градовима: Београд, Крагујевац, Крушевац, Смедерево, Краљево, Лесковац, Врање, Нови Пазар, Шабац, општинама Велика Плана, Ђуприја, Прокупље, Љубовија, Лебане, Власотинце, Петровац на Млави, Владимирци, Кучево, Голубац, Прибој, Богатић, Жабари, Димитровград, Доњевац, Параћин, Сокобања, Осечина, Пожега Топола, Рача, Коцељева, Баточина, Куршумлија, Пријенопе, Лапово, Тићевац, Деспотовац, Љиг, Ражањ, Црна Трава, Бабушница, Бојник, Крупањ, Бела Паланка и Лајковац, као и градској општини Врањска Бања.

Преглед кандидованих листа јасно показује доминацију странака власти (пре свих, СНС и СПС) у погледу територијалне организације, за разлику од опозиционих странака. Једино су, дакле, СНС и СПС узеле учешћа на изборима у свим градовима, општинама, њих 66. У већини општина и СНС и СПС наступају са коалиционим партнерима и њихове локалне листе се пресликавају са националног нивоа.

За њима су следиле странке коалиције „Србије против насиља“ (пре свих НПС, ССП, ДС и Заједно), које у различитим коалицијама наступају у 52 града, општини и градској општини. Коалиција НАДА (НДСС – ПОКС) узима учешће на изборима у 35, а Коалиција Национално окупљање – Државотворна снага (ССЗ и Двери) учествује на изборима у 31 локалној самоуправи. Ванстраначке, или пак само формално ванстраначке, групе грађана и локални покрети учествују у 35 локалних самоуправа. Остали политички актери учествују на локалним изборима у одређеном броју градова, општина и градских општина (МИ – Глас из народа, СРС, НС и др.).

Гледано по националним коалицијама окупљеним око водећих странака власти, у коалицији са СНС наступају ПУПС у 37, СДПС у 29, ПС у девет, ЗС осам, СНП шест, Бољом Србијом (пре фузије са СНС) у две, УСС две и СПО у једној локалној самоуправи. Као што се види, СНС је наставио своју стару праксу да поред јаке локалне инфраструктуре у своје локалне коалиције узима странке са националног нивоа ПУПС, СДПС, ПС и СНП (за разлику од ПУПС и ПС чији утицај дифузно распоређен, СДПС наглашеније присутан у Рашкој области/Санџаку и кроз сарадњу са Санџачком демократском партијом – СДП, а СНП наглашеније присутан у западном делу Србије), а сходно регионалној јачини, СНС прима у локалне савезе и странке локалног карактера које пледирају и на национално представљање (БС дугогодишњег председника општине Топола и некада високог функционера Нове Србије Д. Јовановића са одређеним утицајем у шумадијским општинама, ЗС дугогодишњег председника општине Чајетина и бившег члана ДСС М. Стаматовића са извесним утицајем у западној Србији и Шумадији, те УСС М. Милетића, са седиштем у Сврљигу, и одређеним утицајем у источној и југоисточној Србији).

Ван коалиције на националном нивоу, СНС наступа са СРС (девет локалних самоуправа) и СПС (четири локалне самоуправе). Основни слоган локалних коалиција око СНС је „Србија не сме да стане“ који је прилагођен имену локалне самоуправе.

Самостални наступи коалиционих партнера СНС су готово у потпуности изостали, тако да је то био случај само са СДПС у Новом Пазару, Пријепољу и Љубовији и СНП у Владичином хану.

Друга водећа странка власти – СПС наступа углавном самостално, као и са својим стратешким партнером – Јединственом Србијом у 14 локалних самоуправа, али и са СНС у поменутих четири, СРС у три, и у још по једној са СДПС, ЗС, ПС и Демократском партијом Бугара. Основни слоган локалних листа СПС је „Ивица Дачић, премијер Србије“. Стратешки партнер СПС са националног нивоа – Јединствена Србија самостално наступа у 14 градова, општина и градских општина. У самосталним наступима ЈС често користи слоган „Јединствена Србија – Домаћински“.

Странке водеће опозиционе коалиције „Србија против насиља“ наступа у 51 граду, општини и градској општини. Највише наступа бележи ДС – 34, а потом НПС – 32, ССП – 28, Заједно – 11, Ново лице Србије – 11, СРЦЕ – Србија центар 10, ПСГ – седам, Еколошки устанак и ЗЛФ – по три. Странке коалиције наступају у међусобним савезима, при чему се неретко на локалном нивоу формирају по две или три колоне од странака коалиције, при чему једна од њих узима име и темељни слоган националне коалиције „Србија против насиља“, док друге коалиција узимају другачија имена. Имајући у виду да странке коалиције нису покриле све градове, општине и градске општине у којима су одржани избори, што је у значајној мери одражавало и јачину (или слабост) страначке инфраструктуре нису биле ретке ситуације да у појединим локалним самоуправама постоји организација само једне странке па су тако оне биле и једине заступљене на листама „Србије против насиља“ – ДС у Сокобањи; НПС у Трстенику, Ђићевцу, Трговишту, Врањској Бањи; Ново лице Србије у Богатићу и Убу, итд. Уједно, сходно локалним приликама и идеолошких афилијацијама, чланице ове коалиције наступају и са другим опозиционим опцијама (Ново лице Србије са Дверима у Лајковцу, или пак са Заветницима и Дверима у Великој Плани, са групом грађана Староседеоци у Краљеву; ДС са ПОКС у Крушњу; НПС са Српском странком Заветници у Бојнику, коалиција Србија против насиља – Заједно, ССП, ДС, ПСГ са СПО и ПОКС у Шапцу, итд).

Коалиција Национална демократска алтернатива (НАДА), коју чине НДСС и ПОКС, наступа у 32 локалне самоуправе, било да се ради о заједничком наступу две странке, било да се ради о самосталном или коалиционом наступу са неком другом странком једне од чланица коалиције. Очигледан је био договор да се коалиција са националног нивоа пренесе на локални, и да свака локална листа задржи име и основни слоган „НАДА (Национално демократска алтернативу) за Србију НДСС-ПОКС“ иако у појединим срединама није било локалних огранака појединих странака. То је био случај у Шапцу, Жагубици, Малом Зворнику и Сокобањи (где наступа само НДСС). ПОКС бележи и самостални наступ у Богатићу, али и коалиције са Српском странком Заветници (Пирот и Брус), коалицију са Српском странком Заветници и Српским покретом Двери (Кучево), те са ДС (Крупањ). НДСС бележи један коалициони наступ са Српском странком Заветници и Српским покретом Двери (Бела Паланка). У само једном граду, коалиција НАДА наступа са странка коалиције „Србије против насиља“ (ССП, ДС и ПСГ), и то у Крагујевцу.

Коалиција под слоганом „Национално окупљање – Државотворна снага (Српска странка Заветници – ССЗ и Српски покрет Двери)“ узима учешћа на изборима у укупно 29 градова и општина. И у овом предизборном савезу приметно је да организациона структура две странке – чланице није могла да покрије цело подручје на којима су локални избори одржани, па се, сходно локалним околностима, на локалне изборе излази у коалицији две странке, ширим коалицијама (са НДСС у Белој Паланци, са ПОКС у Кучеву), али и одвојено (иако обе странке имају своје подружнице у датим локалним самоуправама) самостално (тамо где не постоји одбор коалиционе странке) или пак у коалицији са другим, углавном сродним

политичким општинама. Одвојено на изборе ССЗ и Двери иду у Краљеву и Трстенику. ССЗ иде самостално на изборе у Гаџином Хану, Куршумлији, Љигу, Тополи, Тузрији, Баточини. У коалицији са ПОКС наступају у Пироту и Брусу. Двери, пак, самостално иду на изборе у Смедереву, Димитровграду, Коцељеви, Пријепољу, а у Деспотовцу у коалицији са Правом Србијом.

Од осталих странака са националног нивоа СРС учествује на изборима у 19 (у 10 самостално и у девет коалиционо), НС у шест (у пет самостално и у једној коалиционо), а МИ, Глас из народа (самостално), ДЈБ (коалиционо) и СДС (коалиционо) у по једној локалној самоуправи. Куриозитет ових избора је и чињеница да СПО, иако наступа само симболично – у две локалне самоуправе, представља посебан феномен ових избора, јер у једној локалној самоуправи – Краљеву наступа у коалицији око СНС, а у другој – Шапцу на листи водеће опозиционе коалиције СИН.

Што се тиче мањинских странака, имајући у виду да су се избори одржали у три општине у Рашкој области/Санцаку – Нови Пазар, Прибој и Пријепоље, на њима учествују и бошњачке партије (СПП у четири града/општина (поред Рашке области/Санцака наступа и у Београду), СДП и СДА у три града/општине, те БГС и ГПС у једној локалној самоуправи). На југу и југоистоку Србије наступа Демократска партија Бугара у две општине (Димитровград и Бабушница), као и Демократска партија Македонаца у граду Врању и његовој градској општини – Врањској бањи. Руска странка наступа у четири града (Београд, Крагујевац, Краљево и Шабац). Такође, руска Европска зелена партија наступа у две локалне самоуправе (Шабац и Богатић).

Групе грађана наступају у 35 градова, општина и градских општина. Укупно их на изборима наступа 58, а највише група грађана наступа Смедереву, Шапцу и Власотинцу (по четири), те у Крагујевцу, Житорађи, Петровцу на Млави и Малом Зворнику (по три), итд.

ИЗЛАЗНОСТ И РЕЗУЛТАТИ ИЗБОРА

На ванредне републичке изборе одржане 17. децембра 2023. године изашло је 58,77% бирача. Излазност на локалним изборима у свакој појединачној локалној самоуправи није одступао од излазности на републичким изборима, јер се гласало истовремено. Наравно, приметне разлике у висини излазности у различитим деловима Србије виделе су се и на локалним изборима. Тако је, може се рећи традиционално, највиша излазност била на југу и југоистоку централне Србије, где је прелазила три четвртине уписаних у бирачке спискове – Белој Паланци (81,99%), Дољевац (79,72%), Меровини (77,97%), Бабушници (77,31%), Гаџин Хан (77,16%), Житорађи (76,90%). Са друге стране најмања излазност бележи се у општинама источне, западне и југозападне Србије, Рашке области/Санцака. Тако је најмања излазност – испод 50% – забележена у Великом Градишту (44,09%), Малом Црнићу (45,00%), Кучеву (48,26%), Тузрији (49,06%), и Жабарима (49,56%), а потом у Новом Пазару (50,20%), Деспотовцу (50,52%), Петровцу на Млави (50,72%), Прибоју (51,19%) Лозници (52,09%), Великој Плани (54,66%). У свим

осталим локалним самоуправама излазност се кретала између 55% и 75% бирача (локалне Изборне комисије наведених градова и општина).

Оно што даје посебност овом изборном циклусу јесте и висок број неважећих листића у појединим локалним самоуправама. До те појаве у израженијем облику дошло је у Медвеђи (10,55%), Лапову (12,41%), а највишу вредност је достигла у Рачи (21,13%). То се може повезати са чињеницом да у наведеним општинама није било опозиционих кандидатских листа, или је пак била само једна (мањинска) у општини Медвеђа (локалне Изборне комисије наведених општина).

У погледу освојених мандата, СНС и њени партнери освојили су укупно 1435 мандата, и то СНС 1305, ПУПС 36, СДПС 35, ЗС 9, СНП 8, ПС 8, БС 2, УСС 2 и СПО 1 (док на основу доступне документације није могуће утврдити страначку припадност за 29 одборника, иако је извесно да су већина њих чланови СНС). Остале странке које су коалиционо учествовале са СНС освојиле – СПС 12, СДП 10, СРС 6, нестраначки кандидати 4 и ЈС 1 (подаци РИК).

Чланице коалиције Србија против насиља освојиле су укупно 372 мандата, од чега је НПС добио 86, ССП 65, ДС 52, Заједно 39, Ново лице Србије и њене самосталне коалиције 33, СРЦЕ 24, Еколошки устанак и њене самосталне коалиције 22, ЗЛФ 20, ПСГ 8, нестраначки 1 (док на основу доступних материјала није могуће утврдити страначку припадност за 22 одборника). Остали политички актери који су били у коалицијама са чланицама коалиције Србија против насиља освојили су – ПОКС осам, Заветници три, Двери и нестраначки кандидати по два, група грађана (Покрет Вера, Љубав, Нада), НДСС, СДС и СПО по један (подаци РИК).

СПС и њен коалициони партнер освојио је 268 одборника (СПС 236 и ЈС 32 одборника). Остале странке које су са СПС и/или ЈС учествовали у локалним коалицијама освојили су 55 мандата, и то СНС 54 и Демократска партија Бугара један.

Коалиција НАДА (Национално демократска алтернатива) коју су чинили НДСС и ПОКС освојили су 63 мандата (НДСС 28 и ПОКС 35, док за три није могуће утврдити страначку припадност). Остали политички актери који су наступали са НДСС и ПОКС освојили су 15 мандата, и то Двери пет, ССП и НПС по три, као и ДС и ССЗ по два.

Коалиција Национално окупљање – Државотворна снага (Српска странка Заветници и Српски покрет Двери) освојили су 38 одборничких места (ССЗ 18 и Двери 20). Остали политички субјекти који су са њима наступали у коалицији освојили су шест мандата, и то НДСС и НПС по два, као и БУНТ – Права Србија и ПОКС по један.

Од осталих странака СРС је освојила 11 мандата, НС 10 мандата, МИ, Глас из народа шест, те ДЈБ и СДС по један мандат.

Међу мањинским, бошњачким странкама СДП осваја 20, СПП 19, СДА 12, ДПС и БОСС по три, а ППС један одборнички мандат. Демократска партија Бугара осваја три, Демократска партија Македонаца два, те албанска Демократска партија два одборника.

Црногорска партија пак у коалицији са покретом „Борис Ковачевић Шума – Мој свет Крагујевац! Шумадијски блок 21“ осваја једно одборничко место.

Руска странка осваја два мандата, а руска Европска зелена партија једно одборничко место (сви претходни подаци су подаци РИК и локалних Изборних комисија).

ФОРМИРАЊЕ ВЛАСТИ

Већ од јануара 2024. године започело се са процесом формирања скупштина градова/општина/градских општина у складу са изборним резултатима. Председник СНС М. Вучевић, након седнице Председништва 15. јануара 2024. године, дао је следећу изјаву: „Од 66 општина у којима су се одржали избори 17. децембра, у 54 је СНС освојила самостално већину, а у 65 општина је однела победу. Само у Новом Пазару немамо ни релативну ни апсолутну већину што је разумљиво с обзиром на демографску слику“.

Уз формирање локалних власти у кругу водећих партија коалиције СНС и СПС, и њихових коалиционих партнера око СНС са националног нивоа (СДПС, ПУПС, ПС, СНП, СПО), као и СПС (ЈС), ту је и СРС, као и појединачне групе грађана. Постизборна математика ишла је корист владајућим партијама. У опозиционим редовима остале су странке коалиције Србија против насиља (ССП, НПС, ДС, Заједно, СРЦЕ, Еколошки устанак, ПСГ и др), као и коалиција НАДА (НДСС и ПОКС) и Двери. Заветници пак првобитно не улазе у локалне власти, али то почиње у седмицама након избора да се мења. ССЗ улази у новоформиране власти прво у Куршумлији, а потом и Крушевцу. Имајући у виду да је ССЗ била парламентарна странка у скупштинском сазиву 2022-23, ови потези, као и изјаве лидера СНС и ССЗ најавили су и могућу ширу сарадњу две странке, која би могла да се пренесе и на национални ниво.

Оно што је уздрмало послеизборни процес биле су формирање власти у само две локалне самоуправе – Љигу и Смедереву. Љиг је, наиме, једина локална самоуправа где су опозиционе снаге (Србија против насиља, Заветници, групе грађана) имале већину у односу на СНС и СПС, али је дошло до „прелетања“ једне групе грађана (ГГ „Заједно и одлучно за општину Љиг“) која је формирала власт са СНС и СПС иако је пре тога потписала заједнички уговор о сарадњи са странкама локалне опозиције. У Смедереву је, са друге стране, постојала танка већина одборника СНС и СПС, али се њој придружила у предизборном наступу опозициона ГГ „Бог, породица, Смедерево“, што је ојачало већину партија на власти, али и изазвало немало негодовање локалне јавности (https://www.politika.rs/scc/clanak/593532/Iz-opozicije-u-vlast-zbog-izgradnje-spomenika#google_vignette).

РЕЗУЛТАТИ ГРУПА ГРАЂАНА И ЛОКАЛНИХ ПОКРЕТА НА ЛОКАЛНИМ ИЗБОРИМА, 2023. ГОДИНЕ

Један од феномена ових локалних избора је свакако истакнута улога група грађана. Оне, истина, наступају у само 35 од 66 локалних самоуправа, али зато у значајном броју градова и општина остварују значајан резултат. Иако је главни град Београд остао имун на утицај група грађана, јасно је видљив њихов утицај у великим градовима централне Србије – Крагујевцу (у којем су добили 23 од 87 мандата),

Краљеву (19 од 70 мандата) или Смедереву (14 од 70 мандата), као и у мањим општинама (Топола, Александровац, Крупањ, Власотинце и др.).

Групе грађана и локални покрети нису дошли у позицију да сами преузму власт, али су у поменутиим градовима управо две групе грађана донеле превагу или пак ојачале локалну већину партијама власти са националног нивоа, иако су у предизборној кампањи наступали са опозиционих становишта. Негде су групе грађана ступиле у власт са владајућим напредњацима и социјалистима (иако то математички није било потребно, а негде пак остале у опозицији), што вероватно говори о њиховој конекцији са СНС и СПС, или пак опозиционим партијама која је постојала и пре избора.

Поједине групе грађана и локални покрети наступале су заједно са опозицијом јачајући њихов изборни скор (као што је случај са локалним листама коалиције Србија против насиља у Пироту и Пожеги). Све наведено их сврстава у важне политичке чиниоце који се у наредном периоду морају уважавати на локалном нивоу, али оставља простор за закључак да у условима јаке метрополизације и парламентаризације политичког живота у централној Србији очигледно је и (додатно) јачање локалног непартијског организовања, али очигледно са јасним политичким аспирацијама.

ЗАКЉУЧАК

Локални избори, иако се у многим случајевима третирају као „другоразредни“ или као пуко огледало националних избора, представљају чврст индикатор изборне волатилности и промена опредељања бирача и на националном плану. Подсећања ради, уочава се да су у Србији, променама власти на централном нивоу претходиле управо политичке промене на локалном нивоу. Превремени локални избори у 66 градова, општина и градских општина, одржани упоредо са ванредним парламентарним и превременим покрајинским изборима, одржани су под притиском већег дела опозиционе јавности за понављањем избора у Београду, где је власт успела крајњим напором и постизборном комбинаториком да задржи власт, иако је већина бирача на градским изборима гласала против ње. Као компензацију за београдске изборе, СНС као носећи елемент владајуће коалиције одлучио се за истовремено расписивање локалних избора у још 65 градова, општина и градских општина у централној Србији, у којима је очекивала глатку победу.

У изборном процесу дошла је до изражаја доминација политичких партија власти, пре свих СНС и СПС, које су демонстрирале чврсту партијску инфраструктуру. То опозиција, како она проевропска, тако и она наглашеније десна није могла да испрати. То је довело до неравноправне ситуације у којој су странке власти показале организационо-техничку надмоћ над опозицијом, која је покушала у релативно кратком времену од неколико месеци да консолидује своје редове и да укрупњавањем или пак ревитализацијом својих локалних огранака уђе у, ипак рекло би се, неравноправну трку са властима. Надмоћна позиција власти је утицала и на чињеницу да су поједине локалне самоуправе отезањем рада органа локалне самоуправе остале без наступа појединих опозиционих листа. То су Петровац на Млави, Кучево и Рача

(до ових података се дошло увидом у кандидоване листе код општинских Изборних комисија). Овде је очигледна инфраструктурна неједнакост власти и опозиције. Опозицији су, и као савезник али и као противник, овога пута у половини локалних самоуправа биле групе грађана и локални покрети који су понегде послужиле партијама власти, али понегде и показали одређен ниво искреног незадовољства са локалног нивоа укупном политиком са националног нивоа.

Локални избори у Србији су, по ко зна који пут, били под јаким утицајем избора за више органе власти. Политичка и медијска поларизација била је посебно видљива у Београду, где је подршка власти СНС и СПС дефинитивно почела да стагнира. Јасну профилацију на проевропском делу политичког спектра није пратило уједињење десних политичких опција, па је тако остала неискоришћена прилика да се укрупњавањем и формирањем два опозициона блока угрози доминација партија власти.

Одређених проблема било је, евидентно, са „сеобом бирача“ из локалних средина у којима нису одржавани избори (чак и из иностранства – Босна и Херцеговина/Република Српска) у оне локалне самоуправе у којима су биране локалне скупштине, што је довело до додатних напетости поготово у Београду, где се очекивао и најтеснији резултат. Локалне самоуправе у централној Србији и њени већи градови остали су у сенци парламентарних и београдских избора. Па ипак, дошло је и до нуђења нових политичких опција (имајући у виду да претходне локалне изборе 2020. године проевропска опозиција махом бојкотовала). Као да се поновила 1992. година, па смо уместо готово униформних једностраначких локалних скупштина (када смо као друштво прешли из партијског монизма у политичку плурализам), у више од 50 локалних самоуправа добили заступнике свих делова политичког спектра. То јесте важна ствар и она би, и без присутних јаких политичких тензија и расцепа у српском друштву, свакако била својеврсни позив за дијалог о даљем побољшању и усавршавању локалне изборне праксе код нас.

Логично, најнеизвеснији избори су изазвали највише пажње, а то су били они у Београду. Први резултати показали су да је опозиција опет однела победу, али да сходно политичким опредељењима актера избора – СПС и СНС имају 54, СПН и НАДА 50 одборника, а новоформирани покрет МИ – Глас из народа са шест одборника након избора декларисала је став да не жели сарадњу ни са влашћу ни са опозицијом, иако су у кампањи наступали отворено опозиционо.

Проевропска опција Србија против насиља већ дан након одржавања избора позива грађана на улице, говорећи о томе да су избори обиловали нерегуларностима и да се морају поновити. Опозициони посланици ступају и у штрајкове глађу, а приликом демонстрација крајем децембра 2023. године долази и до насилних сцена на улицама Београда, у којима реагује и полиција. Опозиција се почетком 2024. године одлучује и на међународну акцију, па Европски парламент почетком фебруара 2024. године доноси посебну резолуцију (са изразитом већином) у којој се детаљно скреће пажња на изборне нерегуларности и позива власти Србије да у даљим изборним активностима (редовни локални избори планирани у 88 градова, општина и градских општина широм Србије средином 2024. године) уважи препоруке из извештаја ОЕБС и ОДИХР, који су требало да буду сачињени од стране посматрача избора.

ЛИТЕРАТУРА

- Brezovšek, Haček, Kuković 2016: Marjan Brezovšek, Miro Haček, Simona Kuković. Slovenska država in politika. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Јовановић, Матић 2020: Милан Јовановић, Петар Матић. „Избори одборника скупштина општина и градова у Србији 1990–2020. године.“ У (ур.) Милан Јовановић и Душан Вучићевић, *Како, која и зашто смо бирали*. Београд: Институт за политичке студије, Службени гласник.
- Касаповић 2003: Мирјана Касаповић. „Изборни лексикон“. Загреб: Политичка култура.
- Матић 2012: Петар Матић. „Локални избори у Србији 2012“. *Српска политичка мисао*, Vol. 38, No. 4/ 2012: Београд: Институт за политичке студије.
- Матић 2020: Петар Матић. „О потреби временског одвајања локалних и парламентарних избора у Србији“. У (ур.) Милан Јовановић и Дејан Миленковић. *Дијалоги о изборима 2020*. Београд: Факултет политичких наука, Универзитет у Београду.
- Мијатовић 2016: Марко Мијатовић. Локални избори у Републици Србији након обнове више-страначког система. Београд: Фондација Конрад Аденауер.
- Мировић, Матић 2007: Александра Мировић, Петар Матић. Изазови и парадокси глобализације. Београд: Институт за политичке студије.
- Петак, Касаповић, Лалић 2004: Здравко Петак, Мирјана Касаповић, Дражен Лалић. Локална политика у Хрватској – три студије.
- Sartori 2002: Giovanni Sartori. Странке и страначки суштави. Загреб: Политичка култура.
- Стојановић 2022: Бобан Стојановић. Утицај политичких партија на формирање локалних извршних власти у Србији од 2008. до 2016. године. (докторска дисертација). Београд: Факултет политичких наука, Универзитет у Београду.
- Тадић 1995: Љубомир Тадић. Политиколошки лексикон. Београд: Завод за издавање уџбеника и наставна средства.
- Одлука о расписивању избора за скупштине градова и скупштина општина у Републици Србији (Службени гласник бр. 95/23)
- Републичка изборна комисија. 2023. www.gik.parlament.gov.rs
- Извештаји локалних изборних комисија о спроведеним локалним изборима 17. децембра 2023. године у градовима: Београд, Крагујевац, Крушевац, Смедерево, Краљево, Лесковац, Врање, Нови Пазар, Шабац, општинама: Велика Плана, Ђуприја, Прокупље, Љубовија, Лебане, Власотинце, Петровац на Млави, Владимирци, Кучево, Голубац, Прибој, Шабац, Жабари, Димитровград, Доњевац, Параћин, Сокобања, Осечина, Пожега Топола, Рача, Коцељева, Баточина, Куршумлија, Пријепоље, Лапово, Тићевац, Деспотовић, Лиг, Ражањ, Црна Трава, Бабушница, Бојник, Крупањ, Бела Паланка и Лајковац и градској општини Врањска Бања.

Petar M. MATIĆ

Marko R. MIJATOVIĆ

LOCAL ELECTIONS IN THE REPUBLIC OF SERBIA,
17TH DECEMBER 2023.

SUMMARY

The aim of this work is the analysis of local elections in the Republic of Serbia, which, along with the national, parliamentary and provincial elections in Vojvodina, were held in 66 cities, municipalities and urban municipalities in central Serbia. The above - mentioned local elections were largely held at the initiative of the ruling party - SNS, and were called after early resignations of local leaders

- in Belgrade under the strong pressure from a large part of the opposition public and in the other local self-governments they were held probably because of expectation of achieving very good results in specific local governments. These elections were an opportunity to measure the political strength of the ruling parties and the opposition from the national level, as well as minority parties and groups of citizens and local movements. Exceptional political dynamics in Serbia were also shown in these elections, and their full resolution was not achieved even months after they were held, but this election cycle was also an introduction to new political tensions and additional polarization, primarily in the capital, Belgrade.

Keywords: local elections, political parties, citizens groups, local representation, local coalitions.